

УДК:94(477) «1939/1945»

Ірина Спудка, кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства, Запорізький національний технічний університет, Україна, Запоріжжя

Німецька окупаційна політика у соціокультурній сфері на території Запорізької області

Політика нацистів у соціокультурній сфері здійснювалася для створення позитивного образу «визволителів від більшовицької влади» та здобуття прихильності місцевого населення з метою реалізації своїх військових, політичних та економічних намірів.

Ключові слова: «новий порядок», соціокультурна сфера, окупація, нацисти.

Ірина Спудка. Немецкая оккупационная политика в социокультурной сфере на территории Запорыжской области

Политика нацистов в социокультурной области осуществлялась для создания положительного образа «освободителей от большевистской власти» и расположения местного населения с целью реализации своих военных, политических и экономических планов.

Ключевые слова: «новый порядок», социокультурная сфера, оккупация, нацисты

Irina Spudka. Nazi's occupation policy in cultural sphere on the territory of Zaporizhzhya region

Nazi's policy in cultural sphere realized to create the positive image of liberators from Bolshevik power and get benevolence of inhabitants for realization their military, political and economic plans.

Keywords: «new orders», cultural sphere, occupation, Nazi.

Одним з провідних напрямків дослідження історії радянсько-німецької війни 1941-1945 рр. залишається окупаційний режим, встановлений нацистами на території України. Панування тоталітарної комуністичної ідеології протягом багатьох десятиріч не давало можливості історикам об'єктивно розглянути процеси, що відбувалися за «нового порядку». З припиненням існування радянської держави, відкрився доступ до раніше закритих архівних матеріалів, що дозволив по-новому переосмислити події тих часів. У центрі уваги науковців опинилися теми, пов'язані з більш ретельним вивченням окремих складових «нового порядку», зокрема, більше уваги приділяється умовам життя пересічного населення за доби окупації. Оскільки, одним з пріоритетних напрямків у сучасній історичній науці є регіоналістика, метою нашої розвідки є вивчення соціокультурної складової окупаційної політики на території Запорізької області. Серед істориків, які в своїх наукових розробках торкалися даної проблематики слід відзначити І. Ветрова[1], який аналізує у своїй монографії матеріально-побутові умови робітників і службовців періоду окупації. Дослідженням театрального життя як на території України, так і на території Запорізької області займається В. Гайдабура[2]. Роботу місцевих органів управління в різних сферах на Запоріжжі розглянули В. Оряїнський та О. Тесєв[3].

З провалом «блшкрігу», нацистська верхівка розуміла, що ігнорування елементарних потреб українського народу призвело до зміни ставлення населення від нейтрального або загальом позитивного в деяких регіонах до негативного, спричиненого зростання руху опору місцевого населення проти так званих «визволителів» від більшовицького гніту. Нацистські керівники швидко відчували, що для здійснення їх військових, політичних та економічних намірів однієї жорстокої сили буде недостатньо. Тому, з метою створення позитивного образу «визволителів від радянської влади», нацистське керівництво вдалося до поступок в соціокультурній сфері, зокрема: в освітній системі, в налагодженні соціального забезпечення та медичного обслуговування, і в культурному житті.

Політика нацистського керівництва у сфері освіти була несподівано практично від початку окупації німецькими військами території України. Це пояснювалося, перш за все, планами нацистів, розробленими напередодні війни. Офіційну точку зору щодо цієї сфери життєдіяльності окупованих територій було висловлено Г. Гімлером напередодні війни. Освітня політика розглядалася ним «як складова частина омінування й поневолення європейського Сходу». ... Для німецького населення на Сході не повинно бути ніяких шкіл, крім чотирирічної початкової школи. Початкова школа має ставити за мету навчання учнів тільки лічбі макимум до 500 та вмінню розписатися, а також вчити тому, що покірність німцям, старанність та слухняність є божою заповіддю. Вміння читати я вважаю необов'язковим. Щорічно повинна проводитися фільтрація дітей у віці 6-10 років для відбору повноцінних і неповноцінних дітей»[4,с.82]. А Гітлер радикально висловлювався з цього приводу таким чином: «У крапшому разі їм можна дозволити вивчити не більше, ніж зміст дорожніх знаків. Вивчення географії має бути обмежене одним реченням: столиця рейху – Берлін. Математика і подібні до неї науки взагалі не потрібні»[5,с.94].

98

На момент початку війни планів, які б давали чіткі, однозначні інструкції щодо діяльності окупаційної влади в освітній сфері не існувало. Тому після окупації України новою владою було вжито заходів щодо налагодження роботи системи освіти. Рішення про відкриття освітніх закладів було пов'язане з метою, яку переслідували нацисти на окупованій території – залучення українського населення до добровільного співробітництва, що вимагало «терплячого ставлення до властивої їм культури»[6,арк.172]. Для організації цього процесу німецька окупаційна адміністрація планувала використати органи місцевого самоврядування. З цієї метою при обласних та районних управах створювалися відділи культури та освіти, яким підпорядковувалися всі загальноосвітні та культурні заклади, а також інспектури освіти, що повинні були реалізовувати вказівки вищезазначених відділів.

Практичні кроки до реалізації освітньої політики на окупованій території України розпочалися розпорядженням про шкільництво А.Розенберга від 8 грудня 1941 р. Було дозволено проводити заняття у молодших класах початкової школи, а також в усіх технічних, сільськогосподарських та лісових професійних школах, на курсах професійного навчання жінок з домашнього господарства, крою та шиття, медицини та гігієни. Відповідно до деяких пунктів цього документу не дозволялося проводити заняття у вищих навчальних закладах, університетах, школах вищого ступеню – гімназіях, ліцеях та аналогічних загальноосвітніх навчальних закладах, середніх школах – семінаріях, загальноосвітніх середніх школах. Уже відкриті навчальні заклади такого роду необхідно було закрити, тому що нацисти вважали випуск освіти не потрібною для населення окупованих територій[7,с.368].

Відповідно до загального положення про систему освіти, навчально-виховні заклади поділялися на такі типи: дошкільне виховання, нижчі школи, середні школи, вищі школи.

До закладів дошкільного виховання відносилися дитячі ясла та садки, а також дитячі будинки. У січні 1942 р. у Запоріжжі працювало 3 дитячих садків, які відвідували 185 дітей (один у старій частині міста, два – у новій), дитячі ясла, один будинок для виховання сиріт, у якому на травень 1942 р. знаходилося 40 дітей. До дитячих садків приймалися діти репресованих більшовицькою владою, напівсироти та діти робітників[8,арк.4]. За окупаційний період у мсті працювало від 5 до 8 дитячих садків, троє ясел, 1 будинок сиріт. Плата за перебування дітей в яслах становила з 1 грудня 1942 р. 75 крб. на місяць, якщо батьки дитини заробляли від 300 до 500 крб., 25 крб. – для батьків, що заробляли 300 крб. Сім'ї, що відносилися до категорії «зовсім незабезпечених», звільнялися від сплати[9,арк.46].

Школи нижчого типу складалися з двох ступенів: початкової та загальної (української) народної школи. Початкова школа була першим ступенем загальної школи: до неї приймалися діти віком 6-7 років. Тривалість навчання у початковій школі становила 4 роки. Тривалість навчання у загальній школі мала становити 7 років. Планувалася обов'язковість і безкоштовність загальної освіти для всіх дітей.

Перед відкриттям початкових шкіл, обласним та шкільним інспекторам надавалися вказівки визначити необхідну кількість середніх шкіл і подати її на затвердження комісара міста чи гебіта, виявити і взяти на облік учительські кадри, потрібні для укомплектування цих шкіл, виявити контингент абітурієнтів до шкіл і спланувати їх підбір, розпланувати фінансування шкіл, подбати про забезпечення обладнанням, підручниками, зошитами, провести інші заходи щодо підготовки навчального процесу в цих школах. Щодо методичного забезпечення українських народних шкіл, то при розподілі і плануванні дидактичного матеріалу, керівництво шкіл повинно було дотримуватися сітки тижневих навчальних годин, отриманої на нараді шкільних інспекторів, і шкільними програмами, складеними і надісланими на початок 1942-1943 навчального року. Методика виховної роботи постійно обговорювалася на спеціальній нараді вчителів, яка функціонувала при відділі освіти та культури. Формально у навчальному процесі ніяких кардинальних змін не відбулося: навчальний рік, так як і за радянської влади починався з 1 вересня і закінчувався 31 травня, тобто складався з 35 робочих тижнів, зберігався поділ на чверті[10,арк.1-7].

У Запоріжжі у грудні 1941 р. функціонувало 40 шкіл: 19 – в старій частині міста, 21 – в новій частині міста[11,арк.1]. Протягом 1942 р. початкові школи працювали нерегулярно. Це було пов'язано не тільки з ситуацією на окупованій території (просування окупаційних військ по українській території, і як наслідок проблема забезпечення житлом і розташування військ на підкореній території), а також із розпорядженнями і ставленням вищого керівництва до системи освіти в Україні взагалі. Спостерігалася тенденція до закриття шкіл: до березня 1942 р. кількість шкіл зменшилася до 33, у березні 1943 р. їх залишилося 29[12,арк.4зв.].

Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник»

Для задоволення потреб у кваліфікованих кадрах для промисловості, сільського господарства, обслуговування побутової сфери відкривалися багато середніх спеціальних навчальних закладів. Політика щодо професійної освіти відзначалася непослідовністю, пов'язаною з існуючими протиріччями серед представників окупаційної адміністрації. Зокрема, рейхскомісар України Е. Кох відкрито саботував рішення свого безпосереднього шефа А. Розенберга щодо певних поступок у сфері професійної освіти в Україні. Позиції Е. Коха підтримували керівники окупаційної влади на містах. Тим не менш, місцева українська адміністрація створила досить розгалужену, як для тих умов, мережу професійних шкіл. Так, у Мелітополі було відкрито 2 школи: агроземлемірну та середньо-технічну[13], у Запоріжжі існувало 4 профтехшколи, одна допоміжна, школа домогосподарок, школа глухонімих та школа мистецтв[14, арк.2].

У зв'язку з обумовленим налагодженням системи професійно-освітніх закладів, нацистське керівництво змінило існуючі на початку війни свої погляди щодо вищої школи. У Запоріжжі працював 3-річний учительський інститут, в якому у лютому 1942 р. нараховувалося 503 студенти, серед яких на першому курсі навчалось 346 осіб, на другому – 80, третьому – 77. Персонал інституту становив 35 осіб[15, арк.2]. Наприкінці червня 1941 р. приміщення інституту були перетворені на шпиталь, а сам навчальний заклад продовжував працювати в середній школі №15 (управління, фізико-математичний і природничий факультети) і середній школі №26 (мовно-літературний факультет). Рішенням окупаційних властей педагогічний інститут у 1942 р. був закритий, а студенти і викладачі опинилися на вулиці.

Сутність німецької окупаційної політики в соціальній сфері можна зрозуміти із змісту заяви Г. Геринга, зробленої на нараді штабів воєнно-господарського і матеріального відомства від 16 вересня 1941 р. про продовольство для радянського населення: «Забезпечуватися продовольством в зайнятих областях мають тільки ті, хто працює для наших потреб»[16, с.200].

Виключно важливу роль в здійсненні соціального забезпечення населення окупованих територій відігравали створені при міських управах відділи суспільного забезпечення. Фактично, лише місцеві органи влади намагалися опікуватися цими питаннями, щоб полегшити життя населення окупованих територій, тому що німецька цивільна і військова адміністрація особливо не переймалася такими «дрібницями».

Слід зазначити, що частина населення, яка була зайнята на промислових підприємствах, державні службовці, науковці, лікарі та ін., хто мав офіційну роботу, знаходилися в більш вигідному становищі, тому що могли розраховувати хоч на мізерне державне забезпечення.

Робітники промислових підприємств розділялися на чотири категорії, згідно з якими нормувався продовольчий пайок. Найвища – четверта – включала робітників, зайнятих на важких роботах, а також тих, які працюють в шкідливих умовах (на підприємствах, що випускали зброю, залізничному транспорті, у шахтах і каменоломнях). До третьої категорії належали робітники, які працювали в інтересах Німеччини повний робочий день. Друга категорія передбачала членів родини працівників третьої і четвертої категорії (дружин і дітей у віці до 14 років). До першої категорії, чи як її ще називали – «нормальної», належали всі ті, хто не потрапив до перших трьох. Крім того, зазначалося, що «...включення до третьої чи четвертої категорії споживачів ... здійснюється винятково за рахунок першої». Унаслідок цього, вже в квітні 1942 р. окупанти, підсумовуючи «досвід» своєї діяльності, вимушені були визнати: «...часто буває, що робітники повинні кидати тяжку роботу внаслідок виснаження від недоїдання. Продуктивність робітників, зайнятих на важких роботах, сильно падає»[1, с.116].

Щомісячний заробіток кваліфікованого робітника становив 400 крб., бухгалтера – 500 крб., вчителя народної школи – 250 крб., старшого вчителя – 400 крб., ставки фахівців та керівників коливалися між 900 до 1500 крб.

Крім заробітної плати працівники підприємств мали, згідно з розпорядженнями окупаційної влади забезпечуватися соціальним страхуванням. Так, 20 грудня 1941 р. господарське командування м. Запоріжжя розпорядилося страхувати всіх найманих робітників і службовців. Передбачалася виплата допомоги через хворобу, при нещасному випадку, вдові загинлого працівника, сиротам. Допомога з тимчасової непрацездатності виплачувалася у розмірі 75 % середнього заробітку, якщо застрахований проробив у даного наймача протягом 1 місяця. При хворобі більше 2-х місяців допомога виплачувалася за спеціальним дозволом контори лікарняної допомоги. Допомога жінкам при вагітності і пологах, включено до половів за 35 днів, і після, за 28 днів, виплачувалася у розмірі 100 % середнього заробітку за умови безперервної роботи у наймача протягом 4 місяців. При народженні дитини батьки одержували допомогу 50 крб. Через місяць – одноразова

допомога – 45 крб. Допомога на поховання сплачувалася у разі смерті застрахованого або членів його сім'ї у такому розмірі: на дорослого – 70 крб., на дитину – 45 крб. Стационарне лікування в лікарнях надавалося застрахованому за рахунок контори лікарняного страхування протягом 2 місяців. Але з 1 травня 1942 р. сума виплат дещо змінилася. Зокрема, допомога з тимчасової непрацездатності стали виплачувати у розмірі 50% від середнього заробітку протягом 2-х місяців, при стационарному лікуванні застрахований отримував допомогу в розмірі 30%; допомога жінкам при вагітності і пологах виплачувалася у розмірі 50 % середнього заробітку; допомога на поховання застрахованого – 75 крб., члена сім'ї застрахованого робітника – 45 крб.[17, арк.5,18].

Органи місцевого самоврядування намагалися виконувати розпорядження і постанови щодо соціального забезпечення робітників та службовців, але, головною перешкодою для їх реалізації стали не руйнування, спричинені війною, а небажання німецької окупаційної адміністрації реалізовувати свої обіцянки.

Серед багатьох проблем, які доводилося вирішувати створеним органам місцевого управління, постанала проблема погіршення стану здоров'я населення, поширення інфекційних хвороб. Проблема надання населенню медичних послуг була покладена на відділи охорони здоров'я, які створювалися при районних та міських управах. Слід зазначити, що і в питанні охорони здоров'я акценти німецької цивільної адміністрації були незмінними, і продовжували «генеральну лінію» націонал-соціалістичної партії, тобто, забезпечення здоров'я мешканців окупованих територій не було серед основних пріоритетів діяльності окупаційних установ. У Запоріжжі станом на березень 1942 р. працювали 5 лікарень, 8 поліклінік, 3 медичних амбулаторій, вендиспансер. На квітень 1943 р. діяло 4 лікарні, 4 поліклініки, 7 медичних амбулаторій, 1 венікарія та 1 вендиспансер[18, арк.90].

З метою запобігання поширенню інфекційних хвороб серед місцевого населення санітарно-епідемічні служби проводили щеплення, санітарну обробку приміщень, дезінфекцію та дезінсекцію, дератизацію. Але не завжди ліміти на щеплення, що надавалися лікарням, вчасно використовували.

У всіх випадках інфекційних захворювань проводилося обстеження осередків захворювання. Для запобігання розповсюдження висипного тифу проводилися такі заходи: дезінфекція житлових приміщень хворих та відправка їх одягу до дезінфекційних камер; подвійна дезінфекція осіб, які контактували з хворим протягом 3-х тижнів; спостереження за осередком захворювання (освітня робота протягом 3-х тижнів); санітарно-роз'яснювальна робота в осередку висипного тифу.

Крім заходів, які вживалися проти розповсюдження висипного тифу, регулярно здійснювалися профілактичні заходи щодо попередження захворювань на черевний тиф та малярію. Серед них можна виділити: аналізи питної води, обстеження службовців харчової промисловості, щеплення проти черевного тифу, окурювання підземних приміщень, створення малярійних станцій. Зокрема, у Запоріжжі була створена одна станція.

Більша частина відкритих медичних закладів знаходилася на початку 1941 р. на державному утриманні, а з 1942 р. медичні заклади фактично були переведені на господарський. Медичне обслуговування для місцевого населення у лікарнях, поліклініках та амбулаторіях було платним. Прийом у лікаря коштував 4 крб.70 коп. – 6 крб.80 коп., виклик лікаря додому – 8 крб.36 коп. – 31 крб.60 коп.[19, арк.2,8].

До штаткомісаріатів неодноразово надходили повідомлення про стан лікарень, в яких містилася інформація про незадовільний рівень продуктами харчування. Типове меню лікарських їдалень того періоду можна розглянути на прикладі меню 3-ї міської лікарні м. Запоріжжя станом на 1 грудня 1941 р.: на 54 хворих та 18 чергових на сніданок подавався суп перловий з картоплею, хліб; обід – борщ картопляний, картопля та огірок, хліб; на вечерю – манна каша. На приготування даного набору страв виділялося: буряку – 4 шт., крупи манної – 4,150 кг, огірків – 7 кг; картоплі – 40 кг; капусти – 8 кг, масла вершкового – 0,150 г, мorkви – 2 кг; солі – 2 кг[20, арк.156].

Отже, медицина за часів окупації відзначалася вкрай низькою якістю і нестабільністю функціонування медичних установ, відчувалася нестача кваліфікованих кадрів, дефіцит медикаментів, паливна криза, брак продуктів харчування для хворих.

Досліджуючи соціокультурну складову нацистського окупаційного режиму, не можна залишити поза увагою культурне життя, проявом якого стала діяльність театрів. Пропагандистська машина проголошувала, що «новий порядок» несе українцям цивілізацію, а їхньому мистецтву свободу від більшовицької «запалізованості». Надія покладалася на те, що театр, відкритий для німців і місцевого населення, пом'якшить почуття ворожості для завойовників.

Всі театри, які працювали на окупованій території, юридично були у розпорядженні цивільної адміністрації, фактично ж

ними управляла влада військова. Розглядаючи театральне життя на Запоріжжі, знаходимо дані щодо роботи Запорізького міського українського драматичного театру. Свою репетиційну роботу він розпочав з 1 листопада 1941 р. З того часу ставили концерти для німецьких військових. А для цивільного населення театр було відкрито 25 грудня 1941 р. Запорізький театр розпочав роботу під керівництвом режисера М. К. Макаренка. У підготовчий період театром керував В. Введенський. В план постановок на 1942 рік входили такі твори: «Про що тирса шелестіла», «Вій», «Циганка Аза», «Степовий гість», «Дай серцю волю, заведе в неволю», «Наталка-Полтавка», «Назар Стодоля», «Маруся Богуславка», «Сватання на Гончарівці», «Майська ніч» та інші [21, с. 3].

У лютому 1943 р. М. К. Макаренко дав згоду на роботу у приміщенні Запорізького театру колективу Ленінградського театру ім. Ленради, очолюваного С. Радловим. З відступом німецьких військ, трупа була вивезена до Берліна, де радловці були поділені на три групи, які обслуговували радянських робітників, вигнаних на роботу до рейха.

Робота театрів є ще одним свідченням того, що німці намагалися створити видимість суспільного життя, адже театри працювали як госпрозрахункові підприємства. Та всебічний контроль військової адміністрації не сприяв повноцінному розвитку театрального мистецтва.

Таким чином, соціокультурна політика окупантів не дала бажаних для нацистських керівників результатів, носила непослідовний та обмежений характер. Соціальна політика зводилася до налагодження мінімального забезпечення в першу чергу тієї частини населення, робота якої мала безпосереднє значення для задоволення потреб «третього рейху». Характеризуючи рівень медичного обслуговування слід відзначити те, що великим досягненням української цивільної адміністрації була вже сама його наявність за тих умов. Зрозуміло, що воєнні дії унеможлилювали налагодження повноцінного медичного обслуговування. Ряд важливих аспектів роботи заслуговують на перспективні спеціальні дослідження, зокрема, порівняти соціокультурну політику в усіх адміністративно-територіальних одиницях України під нацистською окупацією.

Список використаних джерел

- Ветров І. Г. Економічна експансія третього рейху в Україні / І. Г. Ветров. – К.: Четверта хвиля, 2000. – 232 с.
- Гайдабура В. М. Гайдабура В. М. Театр, захоплений в архівах / В. М. Гайдабура. – К.: Мистецтво, 1998. – 220 с.; Гайдабура В. М. Театральні автографи часу (дослідження, рецензії, творчі портрети, інтерв'ю, «фотосайти») / В. М. Гайдабура. – К.: Факт, 2007. – 290 с.; Гайдабура В. М. Театр між Гітлером і Сталіном. Україна. 1941–1944. Доли миттів / В. М. Гайдабура. – К.: Факт, 2004. – 320 с.
- Орлянський В. С., Телесев О. С. Місцеві органи управління в період німецької окупації на Запоріжжі / В. С. Орлянський, О. С. Телесев. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 332 с.
- Ленська В. В. Фашистська шкільна політика на окупованій території України / В. В. Ленська // Український історичний журнал. – 1990. – № 10. – С. 81–86.
- Потилляк О. Професійне навчання і підготовка трудових резервів в Україні в період німецько-фашистської окупації (1941–1944 рр.) / О. Потилляк. – К.: Міжнародна фінансова агенція. – 1998. – 36 с.
- Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОУ). – Ф. КМФ-8 – Оп. 1. – Спр. 180.
- Україна в Другій світовій війні у документах: Збірник німецьких архівних матеріалів (1941–1942). В 3-х т. / Упоряд. В. М. Косика. – Т. 1. – Л.: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львівський державний університет ім. І. Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 1997. – 384 с.
- ДАЗО. – Ф. Р-1433. – Оп. 1. – Спр. 403.
- ДАЗО. – Ф. Р-1433. – Оп. 1. – Спр. 604.
- ДАЗО. – Ф. Р-1433. – Оп. 1. – Спр. 369.
- ДАЗО. – Ф. Р-1433. – Оп. 1. – Спр. 374.
- ДАЗО. – Ф. Р-1433. – Оп. 1. – Спр. 375.
- Мелітопольський край. – 1942. – 6 липня.
- ДАЗО. – Ф. Р-1433. – Оп. 1. – Спр. 374.
- ДАЗО. – Ф. Р-1433. – Оп. 1. – Спр. 373.
- Коваль М. В. Общественно-политическая деятельность трудящихся Украинской ССР в период Великой Отечественной войны / М. В. Коваль. – К.: Наук. думка, 1977. – 264 с.
- Державний архів Дніпропетровської області (ДАДО). – Ф. Р-2276. – Оп. 1. – Спр. 644.
- ДАЗО. – Ф. Р-1433 – Оп. 1. – Спр. 604.
- ДАЗО. – Ф. Р-1433. – Оп. 1. – Спр. 241.
- ДАЗО. – Ф. Р-1433 – Оп. 1. – Спр. 646.
- Куранда О., Богуславський О. «Циганка Аза» не сходила зі сцени і під час німецької окупації / О. Богуславський, О. Богуславський – Субота плюс. – 2002. – 14 листопада.

* * *

УДК 355.45(477)«1944–1946»

Галина Стародубець, д-р. історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії, Житомирський державний університет ім. Івана Франка, Україна, м. Житомир

Особливості кадрового забезпечення винищувальних батальйонів західних областей України в 1944–1946 рр.

Аналізуються способи і методи формування винищувальних батальйонів в західних областях УРСР в 1944–1946 рр. з огляду на перебіг подій, які безпосередньо впливали на їх характер.

Ключові слова: винищувальні батальйони, західні області України, радянська влада, український повстанський рух.

Галина Стародубець. Особенности кадрового обеспечения истребительных батальонов западных областей Украины в 1944–1946 гг.

Анализируются способы и методы формирования истребительных батальонов в западных областях Украины в 1944–1946 гг. исходя из происходящих событий, которые непосредственно влияли на их характер.

Ключевые слова: истребительные батальоны, западные области Украины, советская власть, украинское повстанческое движение.

Galina Starodubets. The peculiarities of personnel support of destructive battalions in Western regions of Ukraine in 1944–1946 years

The reasons and forms of forming of destructive battalions in Western regions of USSR in 1944–1946 years in accordance with the events which directly influenced on their character are analyzed.

Keywords: destructive battalions, Western regions of Ukraine, Soviet power, Ukrainian rebellious movement.

Складність і суперечливість суспільно-політичних процесів, котрі мали місце у західноукраїнському регіоні на зламі 1940–1950-х років, традиційно вже багато десятиліть посильно детермінують розгортання гострих дискусій як у наукових колах, так і в рамках суспільного обговорення. Предмет нашої дослідження – винищувальні батальйони (далі – ВБ – автор) західних областей України – під різними кутами зору висвітлювався у наукових студіях І. Біласа, В. Сергіїчука, Ю. Киричука, Д. Веденського та Г. Биструхіна, О. Безпосюка [1], В. Гиньцького [2], Ю. Кульгавеш [3]. Проблема генези винищувальних батальйонів у 1944–1945 роках, їх кадровий і національний склад, а також роль у руйнуванні запліля УПА уже розглядалася авторкою у попередніх публікаціях [4; 5]. Мета нашої статті – проаналізувати способи та методи мобілізації до лав винищувальних батальйонів з огляду на перебіг подій, які безпосередньо впливали на їх характер.

Відразу після звільнення західних областей України від німецьких окупантів гостро стало питання відновлення тут радянської влади. Проблема полягала у тому, що йшлося не стільки про відновлення політичного устрою, насадженого в регіоні ще до війни, скільки про його фактичне встановлення, тобто «другу радянцізацію». Адже західноукраїнське населення встигло досить швидко розчаруватися в більшовицькій моделі української державності й стало активно проявляти антирадянські настрої. На тлі масштабного розгортання збройного антирадянського руху Опору у формі націоналістичного підпілля та УПА влада не мала достатньо сильної підтримки серед місцевого населення, тому змушена була вкотре «експортувати» сюди як основні партійно-державні інститути, так і керівні управлінські кадри.

Новоприбулі управлінці були слабо обізнані з особливостями способу життя, господарських, культурних традицій місцевого населення. Представники влади в особі партійних керівників, голів виконкомів Рад, начальників управлінь та керівників підрозділів силових структур (НКДБ, НКВС, прокуратури, судів), як правило, мали за плечима кривавий досвід радянцізації 1920–1930-х років на українських землях, в основі якого лежало гасло – «будь-які жертви в ім'я інтересів держави виправдані». Мета виправдовує будь-які засоби» [6, с. 175]. Виховані в системі жорстко централізованої владної ієрархії, де слово керівництва – закон, обов'язковий до виконання поза всякою спробою обговорення, набутий раніше досвід вони намагалися екстраполювати на реалії Західної України. В умовах гострого збройно-політичного протистояння з УПА та націоналістичним підпіллям головною ставкою робилася на силові методи придушення організованого спротиву заходам радянської влади. Однак, роль «батого» мали виконувати не тільки спеціальні підрозділи державних карально-репресивних органів, передусім, НКДБ та НКВС, але й парамілітарні формування (винищувальні батальйони, групи охорони громадського порядку, групи сприяння, групи самооборони тощо), кадровий склад яких формувалася б з місцевого населення.

Ситуація ускладнювалася практичною відсутністю підтримки радянської влади у місцевому соціосередовищі. За оптимістични-